

L'aixadell és una 'aixada petita de fulla estreta, usada per a arrencar herbes, treballar els solcs plantats d'hortalissa, sembrar llegum, etc. i que es maneja amb una sola mà'; en 23 localitats es manifesta que la funció es pot fer amb les mans. Coneix varietat de significants, la major part de forma diminutiva a partir d'un mot primitiu que designa una eina de major dimensió (i que s'indica amb un sufix diminutiu o que s'ha completat amb un determinant). *Aixadell*, *aixadeta* i *aixadó* provenen del llat. vg. *ASCIATA, der. de ASCIA 'aixa', perquè aquella eina era proveïda inicialment d'una fulla d'aixa; el nucli ha rebut diversos determinants al·lusius a la seva dimensió (*aixada petita* 43, *aixada mitjana* 178) o a la seva utilització (*aixada per herbejar* 36, *aixada de birbar* 111 o *aixada d'entrecavar* 111). *Aixadell* (var. *xadell* 18, 22, 23, 38, 47, per afèresi vocàlica; *aixadell de dos caps* 45 o ~ *de punxons* 45) ha rebut el suf. dim. -ell (com *cordell*, de *corda*) o -ella, *aixadella* (var. *aixaella* 130, 134, 137, 151, amb pèrdua de -d-; *aixadella d'herba* 135), i, amb el dim. doble [-ell + -eta], *aixadelleta* 120, 152 (var. *aixaelleta* 125, 150). *Aixadeta* s'ha format amb el suf. -et, -eta (< -ITTU) (var. *aixaeta* 147, 148, 156, 162, 164, 175, 179, 181, 184, 185, amb pèrdua de -d-; *xadeta* 74, *xaeta* 180, *txaeta* 182, amb afèresi); *aixadet* 119, forma masculinitzada; *aixadeteta* 121, *aixaeteta* 181, 187, *xaeteta* 174, amb doble suf. dim.; *aixaeta de birbar* 148 o ~ *d'esbirbar* 160 (*birbar* < *mirvar* < MINUARE; *esbirbar*, amb el prefix privatiu *es-*); *aixadeta de plantar* 122. *Aixadó* (var. *xadó* 116, amb afèresi, *aixadó amb pues* 16) conté el dim. -ó i *aixadonet* 12, 51, 107, 115, un doble diminutiu [-o(n) + -et]. D'altra banda, *aixa* (< llat. ASCIA) ha segregat els dim. *aixol* 113, *aixolet* 118, 143, 155, *aixoletet* 155.

Aixartell (s. XIV) prové del llat. SARTĪCULUM (remodelació de SARCULUM 'eina d'eixarcolar'), que deu ser origen de *sartell* 129 (i el der. dim. *sartellet* 103), si no és resultat d'una dissimilació de palatals, com ho són *eisartell* 154 i *eisartellet* 154, de *aixartell* i *aixartellet*; notem també la var. aferètica *xartell* 27, 97, 105, *aixartella* [f.] 104, el doble dim. *aixartellet* 100, 116 i el perifràstic *aixartell de banyes* 33. Alguns d'aquests significants, com alguns dels anteriors, presenten var. amb *ei-* (*eixadella*, *eixadó*, *eixartell*), per l'assimilació de *a-* a la consonant palatal.

Llegonet (o *llegoneta* 172) és el dim. de *llegó* 166, 169, 175 (o, feminitzat, *llegona* 171) (< llat. LĪGONEM) i que, per palatalització, va donar *lligó* 166, 167 i el dim. *lligonet* 155, 158, 161, 163, 164, amb la var. perifràstica *lligonet d'hortolà* 165.

Xapa, postverbal de *xapar* 'fondre, esberlar', basat en

l'onomatopeia *txap!* del so de l'eina que estella (*DECat*), coneix els der. dim. *xapeta* (var. *xipeta* 79-81), *xapet* 47, 55, 61, 146 i *xapó* 70, 73, 77 (var. *xipó* 72), del mall. i men., així com *xapolina* 45, 49, 56, 61, 63 (var. *xapolina petiteta* 61, *xapalina* 69, *xapollina* 69), del cat. central, a partir de *xàpol*, var. de *xapo* (cf. *ninxo/nínxol*, *catufo/catúfol*).

Cavar (< llat. CAVARE) va generar el deverbal *càvec* (CAVACO [s. X] en documents llatinitzats), modificat en *càvic* (com *mànec/mànic*) i, en una petita àrea on el suf. dim. -ic és freqüent (cf. *quartic* 'quartet [d'hora]'), canviat en *cavic* (var. *cavic d'arpella* 32); de *càvec* s'han derivat *caveguet* (*caveguet de dos caps* 54), *cavegueta* 136, *caveguell* 70-72 i *cavassó* 4, 6, 9, aquest de formació no prou clara.

Magall, d'origen no aclarit, coneix el dim. *magalló* (var. ioditzada *magaió* 45, 46, 50, 51, 56) i *magallet* 21. *Trameguets* 46 és dim. de *tràmec*, potser de *entram* 'tots dos' (< llat. INTER AMBOS), al·lusiú a les dues puntes, amb segment final format sobre el model de *càvec*, *caveguet*.

Fesset 77, 158 (var. *fesseta* [f.] 78, 190, *fe[z]eta* 189) és dim. de l'ar. hispànic FĀS 'càvec d'herbejar', on *a* > *e* per acció de la imela.

Bigosset 97 és dim. de *bigòs*, potser del llat. BISOCĪU, der. de SOCCU 'rellà' (> *biós > *bigòs*, amb -g- antihiatàica) (*DECat*), i l'alg. *marronet* 85, de *marró*, dim. del sard *marra*.

Pioixeta 12 és dim. de *pioixa* (s. XIX), manlleu al fr. *pioche*, on és der. de *pic*.

Escarpell 127, dels pocs mots sense consciència de dim., prové del llat. SCALPELLUM (dim. de SCALPRUM), amb dissimilació de líquides i és resultat d'una metonímia (la part pel tot).

Vernet 157 és d'origen fosc.

Uns pocs mots s'han format a partir de la utilitat de l'eina: *escardador* 125, 130, 131, 135, 137, der. de *escardar* (← cast.) (veg. mapa 514) i *birbaoret* 161, *birbaoreta* 164, der. dim. de *birbador* (veg. mapa 514). Des del punt de vista morfològic, remarcuem la freqüència del dim., ben justificada pel referent, a voltes amb reiteració d'aquell (*aixadore*, *eixartellet*, *aixadelle*, *aixadeteta*, *aixoletet*).

Geolingüísticament, alguns significants es troben repartits per la major part del territori (*aixadell*, *aixadó*, *eixartell*, *aixadeta*), mentre que altres són propis del cat. central (*xapolina*, *trameguets*, *pioixeta*, *magalló*, *caveguet*), del val. (*llegonet*, *lligonet*), del mall. i men. (*xapó*, *xapeta*) o de l'alg. (*marronet*).

Són mots normatius *aixadell*, *aixadella*, *aixadó*, *lligó*, *magalló*, *xapeta*, des del DG₁, 1932.